

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**
для очної і заочної форм навчання
з навчальної дисципліни

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ»

*(освітньо-наукова програма підготовки доктора філософії, галузь знань
03 – Гуманітарні науки, спеціальність 032 – Історія та археологія)*

**Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2018**

Методичні вказівки з організації самостійної роботи для очної і заочної форм навчання з навчальної дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» (освітньо-наукова програма підготовки доктора філософії, 03 – Гуманітарні науки, спеціальність 032 – Історія та археологія) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова; уклад. М. В. Яцюк. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 25 с.

Укладач канд. іст. наук, доц. М. В. Яцюк

Рецензент канд. іст. наук, доц. В. В. Жигло

Рекомендовано кафедрою історії і культурології, протокол № 2 від 3 жовтня 2017 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
1 Суть і механізм реалізації самостійної роботи аспірантів з навчальної дисципліни «Актуальні проблеми світової історії».....	6
2 Місце і роль лекцій в організації самостійної роботи аспірантів.....	9
3 Місце і роль практичних занять в організації самостійної роботи аспірантів.....	12
4 Методика вивчення першоджерел, навчально-методичної та наукової літератури.....	14
5 Пошук джерел та літератури в бібліотеках.....	20
6 Вимоги до написання реферату.....	23
Додаток А Зразок оформлення титульного аркуша реферату.....	25

Вступ

Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом Президента України від 17.04.02 за № 347–2002 визначила на перспективу мету державної політики в освітянській сфері. Її суть – створення необхідних умов розвитку особистості й творчої самореалізації кожного, виховання людей, здатних ефективно працювати та вчитися протягом свого життя.

Головне ж завдання вищої школи – підняти якість підготовки фахівців, забезпечивши їх підготовку на сучасному рівні, щоб вони володіли ґрунтовними теоретичними знаннями і практичними навичками. Кінцевим результатом навчання і виховання у вищому навчальному закладі є підготовка фахівця, який поєднує високий професіоналізм, ідейно-політичну зрілість з навичками організаторської та управлінської діяльності.

Удосконалення методики викладання з навчальної дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» – один з найважливіших напрямків у роботі вищої школи. Перебудова вищої і середньої спеціальної освіти гостро поставила питання про подальшу наукову розробку методики та організації самостійної роботи студентів (СРС). З цією метою скорочується обов'язкове аудиторне навантаження аспірантів, визволяється час для їх самостійної роботи й наукових досліджень. Змінилося співвідношення лекцій і практичних занять на користь самоосвіти. Інтереси покращення якості підготовки фахівців вимагають збільшення індивідуальної роботи професорів і викладачів з кожним аспірантом, впровадження інтенсивних методів навчання, орієнтованих на розвиток критичного самостійного мислення аспірантів. У зв'язку з цим вивчення проблеми методики та організації самостійної роботи аспірантів є актуальним.

Структурні зміни в організації навчального процесу впровадження активних методів і форм навчання, розширення індивідуальної роботи із аспірантами створюють сприятливі умови для вдосконалення організації самостійної роботи як найважливішої форми набуття знань аспірантами.

Об'єктивною реальністю для української вищої школи є той факт, що навесні 2005 р. наша країна приєдналася до Болонського процесу. Цей крок є складовою частиною євроінтеграції України. Освітнє середовище і освітня галузь вступили в новий етап свого буття, що потребує докорінної зміни суті і форм організації та реалізації навчальної, наукової та виховної роботи.

Очевидно, інтереси покращення якості підготовки фахівців вимагають збільшення уваги професорсько-викладацького складу до індивідуальної роботи з кожним аспірантом, впровадження інноваційних методів навчання, орієнтованих на розвиток, перш за все, критичного мислення молоді. У цьому зв'язку проблеми методики самостійної роботи молодих науковців набувають якісно нового змісту.

Принагідно вважаємо за потрібне акцентувати увагу на проблемі гуманізації сучасної вітчизняної освіти усіх рівнів. Гуманізація сучасної української освіти як основа модерної педагогічної практики, безперечно, вимагає перегляду змісту навчального процесу, досконалої організації виховної роботи, яка спрямована на розвиток особистості науковця, в тому числі і через самостійне оволодіння знаннями під час навчання в аспірантурі. Отже, входження України до Болонського процесу має на меті також гармонічне поєднання технологічної складової освіти та гуманістичної традиції виховання і культури.

Основною умовою успішної самостійної роботи є її організованість, системність і плановість. Важливість цього виду навчальних занять є загально визнаною. До того ж, факторами, що впливають на якість самостійної роботи аспірантів є мотивація, формування у них раціональних навичок пізнавальної діяльності, розвиток творчого мислення, особливості навчальної дисципліни, практична реалізація методичних розробок. Таким чином, говорячи про євростандарти в українській освіті, слід усвідомлювати, що основні способи активізації самостійної пізнавальної діяльності аспірантів повинні бути спрямовані на виховання позитивного ставлення особистості до

процесу пізнання, що визначається позитивною мотивацією діяльності, стійкими пізнавальними інтересами.

Механізм реалізації вище зазначених чинників успішності самостійної роботи аспіранта полягає, на наш погляд, в способах стимуляції активності самонавчання, а також у вмінні планувати самостійну роботу.

Стимулювати аспірантську активність в самонавчанні можна через підбір змісту навчального матеріалу, заохочення до самостійної розумової діяльності аспірантів (обстоювання власної точки зору), вивчення допоміжної літератури і першоджерел, участь в диспутах, рецензуванні тощо.

1 Суть і механізми реалізації самостійної роботи аспірантів з навчальної дисципліни «Актуальні проблеми світової історії»

Самостійну роботу аспірантів (СРА) можна визначити як органічну і невід'ємну частину навчального процесу, що обумовлює форму ідейно-теоретичної підготовки фахівця. Значення СРА полягає в тому, що вона:

- дає можливість прищепити аспірантам потребу і навички систематичного і обґрунтованого вивчення історичних документів;
- дозволяє напрацювати прийоми розумової діяльності і навичок наукового пошуку;
- створює сприятливі умови для повного використання індивідуальних особливостей науковця в навчанні;
- сприяє перетворенню набутих знань на тверді переконання, які стають дороговказом у суспільному житті;
- допомагає формуванню серед аспірантів таких якостей, як акуратність, наполегливість та організованість у роботі;
- є найважливішою умовою для набуття практичних професійних навичок.

Очевидно, що самостійна робота включає не тільки конкретизовані зусилля, які докладаються аспірантами під час самопідготовки, але й самостійну діяльність у процесі навчання. У широкому значенні зміст СРА з навчальної дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» включає:

- слухання і конспектування лекцій;
- вивчення, конспектування і вмiле використання iсторичних першоджерел;
- вивчення рекомендованої лiтератури та її конспектування на заняттях i поза аудиторiєю;
- використання консультацiй;
- пiдготовка рефератiв;
- участь у роботi наукового гуртка при кафедрi, пiдготовка наукових доповiдей i повiдомлень;
- участь у наукових конференцiях, наукових семiнарах тощо;
- пiдготовка до залiку з дисциплiни «Актуальнi проблеми свiтової iсторiї».

Органiзуючою формою самостiйної роботи виступає навчальна лекцiя. Лекцiя виконує установчо-методичну функцiю. На лекцiї аспiранти знайомляться з актуальними проблемами iсторичного минулого людства, намагаються знайти вiдголоси iсторичних подiй в сучасностi, а також побачити вузлові проблемно-концептуальнi методологiчнi аспекти, що вивчаються. У лекцiї визначаються спрямування, методи, засоби самостiйної роботи аспiрантiв iз поглибленого вивчення праць, документiв та їх конспектування. На лекцiях випрацьовується потреба постiйно звертатися до наукової, полiтичної, довiдкової лiтератури, перiодичних видань.

Лекцiї принесуть найбільшу користь тiльки в тому випадку, якщо аспiранти не тiльки уважно їх прослуховують, але й стисло i чiтко записують основнi положення, перемалюють схему, дiаграму, таблицю. Конспект лекцiй є вагомим пiдмогою пiд час пiдготовки до практичних занять або контрольної спiвбесiди, чи контрольної роботи, особливо в ходi самостiйного вивчення предмету в мiжсесiйний перiод.

Напередоднi наступної лекцiї корисно вiдновити у пам'ятi змiст попередньої, ознайомитися з лiтературою до нової теми. Це значною мiрою полегшує сприйняття наступної теми.

До самостiйного вивчення аспiрантами курсiв у позааудиторний час входить вивчення i конспектування першоджерел, робота з пiдручниками,

підготовка до написання контрольних робіт і рефератів, рішення проблемних завдань, вправ та ін. Успіх такої роботи багато в чому залежить від уміння навчатися систематично і цілеспрямовано, правильно організувати працю:

- визначити обсяг роботи;
- уважно ознайомитися з навчальною програмою курсу;
- визначити календарні терміни виконання навчальних завдань;
- скласти чіткий індивідуальний план.

Поточний контроль за самостійною роботою аспіранта здійснюється під час практичних занять, тестового контролю, обов'язкових контрольних робіт.

Традиційна форма проведення практичних занять з аспірантами (розгорнута бесіда, можливо, тестування) повинно поєднуватися з сучасними методиками опрацювання і обговорення історичного матеріалу. Сьогодні участь аспірантів у практичних заняттях повинна бути спрямована не просто на набуття певної суми знань, а головним чином на вироблення уміння і навичок за допомогою отриманих знань самостійно розбиратися в складних процесах суспільного розвитку різних країн, славетного і трагічного історичного багатства людства.

Одним з ефективних засобів активізації аспірантів на практичних заняттях є проблемне навчання, що сприяє розвитку творчої думки і процесу пізнання.

В аспірантському середовищі можуть виникати певні труднощі. Під час таких практичних занять виявляться різні рівні підготовки, творчої активності. Подолати такі тимчасові труднощі допоможе вивчення і засвоєння першоджерел.

Практичні заняття в умовах проблемного навчання можуть набувати різних організаційних форм – «круглий стіл», ділова гра, диспут, прес-конференція, конкурс на кращі знання першоджерел та ін. У їх основі – інтенсифікація навчального процесу через змагальність, поглиблення якісної підготовки, підвищення відповідальності за ефективне вирішення питань

практичного заняття, вироблення вміння відстоювати власні переконання, вести творчі дискусії, розвиток навичок організаторської роботи.

Контрольна робота (тестування) – одна з форм поточного контролю знань аспірантів з кожної теми навчальної програми практичних занять – проводиться викладачем, який читає лекції або веде практичні заняття. На контрольну роботу приходять всі аспіранти.

Контрольна співбесіда – одна з форм поточного контролю знань аспірантів з кожної теми навчальної програми практичних занять. Вона так само проводиться викладачем, який читає лекції або веде практичні заняття. На співбесіду запрошуються аспіранти, які отримали недостатню кількість поточних балів або були відсутні на практичному занятті, не розібралися з контрольною роботою (тестом), рефератом.

Підсумковий контроль самостійного вивчення курсів гуманітарних дисциплін здійснюється під час заліків або екзаменів.

2 Місце і роль лекцій в організації самостійної роботи аспірантів

Відомо, що лекції визначають зміст та ідейну спрямованість усього навчального процесу. Крім того, їм належить провідна роль у викладанні навчальної дисципліни «Актуальні проблеми світової історії», в поглибленому розкритті найважливіших її положень. Саме на лекції викладач може наочно продемонструвати застосування методичних принципів теорії до аналізу актуальних проблем історичного розвитку різних народів і країн. Саме тут аспірант має змогу простежити рух думки викладача, логіку її розвитку. Останні стандарти МОН України передбачають скорочення програми курсу і кількості лекцій при одночасному збільшенні годин на самостійні заняття. Скорочення лекційних годин означає необхідність виділити головне і відмовитися від другорядного. Зменшення часу на лекції і збільшення його на самостійні заняття підвищує організаційну спрямовуючу роль проблемної лекції в навчальному процесі. Очевидно, викладач повинен дати напрямок наступній самостійній роботі аспірантів, розбудити у них інтерес до

поглибленого вивчення пропонуванних історичних проблем. На лекції викладач повинен передавати аспірантам основні поняття з предмету й зазначити, в якому напрямку слід вивчати його. Викладач прагне, щоб його лекція сприяла поглибленій самостійній роботі аспірантів, допомагаючи їм правильно організувати свою роботу з вивчення навчальної дисципліни «Актуальні проблеми світової історії». Лектор спонукає аспірантів до активної праці над вивченням поточних питань курсу, допомагає робити їм цю серйозну і складну роботу, робити перші кроки на шляху опанування дисципліною в цілому, навчає йти далі самостійно. Лекція відіграє організаційну та направляючу роль у навчальному процесі; вона є науково-теоретичною і методичною основою для інших видів навчальної діяльності аспірантів. Вона повинна викликати у аспірантів інтерес і потребу в поглибленій самостійній роботі, стимулювати їх самостійні заняття і пошуки.

З погляду на зростаючу роль СРА, суттєво підвищуються навчально-методологічні вимоги до лекцій. Викладач повинен домогтися, щоб лекція мала концептуально-методологічний характер, висвітлювала вузлові й проблемні питання історичної теорії, корінні зрушення в державотворчому, суспільно-політичному та економічному розвитку людства у різні часи, внутрішньої і зовнішньої політики країн світу. Окремо акцентуються напрямки, методи і засоби самостійної роботи аспірантів з вивчення документів, навчальної та наукової літератури. Після закінчення лекції підбиваються підсумки, даються завдання на самостійне вирішення питань, які не були висвітлені в лекції, а також рекомендації з організації самостійної роботи аспірантів над матеріалом. Також анонсується аспірантам, яка тема буде розглядатися на наступній лекції і що аспіранти повинні прочитати для того, щоб якомога краще підготуватися до неї. Самостійно працювати аспірантів навряд чи можна присилити, але треба зацікавити. Самостійна робота – це перш за все самостійна думка. Творчо працювати може той, хто мислить, а тому викладач повинен збуджувати думку, активізувати її, розвивати самостійне мислення аспірантів, а це мислення автоматично викличе бажання самостійно працювати. Найважливіше

призначення лекцій – залучити аспірантів до процесу активної, творчої самостійної діяльності.

Для розвитку у аспірантів творчої активності і самостійності дуже важливо, щоб зміст лекції, методика й викладання викликали інтерес, збуджували творчу діяльність аспірантів. Треба викликати у аспірантів інтерес до теми лекції, створити умови для очікування і навіть розумове напруження. Для того, щоб аналізувати пізнавальну діяльність аспірантів, лекторам треба на початку лекції дати план лекції, чітко визначити й мету. Кращому засвоєнню знань, активізації розумової діяльності аспірантів сприяє таке викладання матеріалу, яке побудоване за принципом проблемності. Окремі засади треба викладати у формі питань і відповідей, активізувати події, факти, стратегічні й тактичні гасла й робити теоретичні узагальнення. Тим самим активізується участь аспірантів у розглянутих питаннях. Лекція спонукає аспірантів збагачувати свою пам'ять, міркувати разом з лектором, навчатися самому, публічно виступати, полемізувати, вводити, відстоювати свою позицію. Завдання викладача у тому, щоб викликати у аспіранта інтерес до самостійної праці. Лекції повинні дати аспіранту ключі до розуміння теоретичних питань, які він вивчає самостійно.

Останнім часом набуває все більшого поширення проведення лекцій в тому числі і з навчальної дисципліни «Актуальних проблем світової історії» за допомогою мультимедійних засобів. За таких умов методика проведення лекції набуває якісно нового характеру. Перед викладачем ставляться більш масштабні завдання в поданні аспірантській аудиторії поточного історичного матеріалу. Особливого значення набуває вербально-візуальна складова навчального процесу. Думається, поєднання традиційних методів викладання лекційного матеріалу з мультимедійним забезпеченням дає змогу аспірантам засвоїти більше історичних фактів, побачити їх причинно-наслідні зв'язки.

Досвід показує, що однією з важливих методичних проблем є проблема співвідношення лекційного матеріалу й рекомендацій з подальшого вивчення теми. Слід прагнути до того, щоб студенти розуміли і засвоїли те, що їм надано,

і пішли з лекції, розуміючи, що вони повинні робити далі. Читання – головний ворог лектора на шляху до цієї мети. Кожна лекція має бути школою мислення, колективного обмірковування й засвоєння матеріалу, стимулятором інтересу до предмету.

3 Місце і роль практичних занять в організації самостійної роботи аспірантів

Практичне заняття – це активна форма навчального процесу, різновид практичних занять, який передбачає обговорення під керівництвом викладача підготовлених аспірантами питань-доповідей, повідомлень. Практичне заняття передбачає також участь аспірантів у дискусіях, виступи з доповненнями до доповідей своїх колег. Крім того, не виключається можливість винесення на обговорення заздалегідь не підготовлених питань, проте, у мовою, що аудиторія хоча б в загальних рисах обізнана з предметом дискусії.

Без сумніву, на практичних заняттях аспіранти розширюють, поглиблюють і зміцнюють набуті на лекціях і під час самостійної роботи знання. Тут набуваються навички до критичного аналізу документів, наукової літератури. Аспіранти опановують мистецтво публічних виступів, ведення полеміки, обстоювання власних поглядів. Накопичуючи нові факти, аспіранти водночас виробляють вміння користуватися науковою термінологією.

Отже, беручи участь у підготовці, а також в обговоренні поточних питань, які винесено на практичне заняття, молоді люди глибше засвоюють світову історію, розвивають самостійність у підходах до аналізу актуальних питань світової історії.

Навчально-методична практика української вищої школи передбачає використання різних типів практичних занять, що мають особливу структуру і методику проведення. Вони можуть бути застосовані для вивчення навчальної дисципліни «Актуальні проблеми світової історії». З поміж цілої низки різних типів практичних занять слід зупинитися на таких, привертаючи до них аспірантську увагу:

- вступне практичне заняття, яке зазвичай проводиться на початку вивчення всього курсу «Актуальні проблеми світової історії» (його метою є інформування аспірантів про подальший хід роботи, його зміст у вигляді планів занять, списку джерел та літератури; психологічна підготовка аспірантів до майбутнього навчання);
- практичне заняття у вигляді розгорнутої бесіди (його відрізняють чітко сформульовані, тісно пов'язані між собою питання певної теми, які формулюються як пізнавально-контрольне завдання на яке аспіранти мають дати відповідь в результаті самостійного вивчення програмного матеріалу);
- практичне заняття у вигляді доповідей і повідомлень (у ході його проведення аспіранти-доповідачі послідовно і логічно викладають свої думки, аргументуючи їх конкретними фактами, а інші аспіранти слухають доповідача, ставлять питання, визначають сильні і слабкі сторони його доповіді);
- практичне заняття-диспут (заняття дискусійного характеру сприяють вироблення у аспірантів вміння обговорювати проблеми і знаходити шлях їх вирішення, висловлювати аргументовані погляди, слухати один одного тощо).

Таким чином, підготовка аспірантів до практичних занять, а також їх проведення на рівні виступів (відповідей), тісно пов'язане з самостійною роботою. Очевидно, це передбачає вироблення аспірантами власного погляду на конкретну проблему з урахуванням вивченого історичного матеріалу, формування самостійного та оригінального мислення. Аспірант має усвідомлювати, що практичні заняття проводяться і як заради перевірки й оцінювання його знань, і як ефективний засіб самоконтролю своїх здобутків і прорахунків. Відомо, що низька активність аспірантів на практичних заняттях, незадовільні оцінки (бали), є прямим свідченням недостатньої підготовки, а значить неефективної самостійної роботи. Неефективність самостійної роботи під час підготовки до практичного заняття проявляється ще і у формальному підході окремих аспірантів до своїх обов'язків. Висновок очевидний: сумлінна

системна самостійна підготовка й активна участь у практичному занятті – обов’язкова вимога до всіх аспірантів.

Думається не зайвими будуть наступні поради, які допоможуть аспірантам плідно опрацювати завдання до практичних занять:

- уважно ознайомтеся з темою і планом заняття, з кожним заданим питанням;
- знайдіть і замовте в бібліотеці необхідні рекомендовані джерела та літературу;
- уважно прочитайте зміст джерел, навчальної та наукової літератури, які розкривають суть винесених на обговорення питань;
- не кваплячись намагайтесь осмислити і зрозуміти прочитане;
- законспекуйте необхідний матеріал, выпишіть ключові дати, імена, цитати;
- в разі потреби – опрацюйте додаткову літературу;
- складіть план, тези або текст свого виступу кожного питання практичного заняття;
- насамкінець уважно прочитайте свої записи і спробуйте їх переказати.

4 Методика вивчення першоджерел, навчально-методичної та наукової літератури

Викладання навчальної дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» для аспірантів передбачає високі вимоги до методики самостійної роботи над першоджерелами, оволодіння навичками систематичного і обґрунтованого підходу до поглибленого засвоєння навчальної програми курсу, формування у молодих фахівців неупередженого погляду на світову історію.

Кожен аспірант повинен уявити, що основою самостійної роботи при вивченні дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» є системна робота з історичними джерелами та літературою. В навчальному процесі трапляються непоодинокі випадки, коли недостатня підготовленість пояснюється невмінням аспіранта знайти необхідну літературу в бібліотеці та опрацювати її.

Працюючи над першоджерелами, спочатку треба ознайомитися з відповідним розділом навчальної програми, прочитати відповідний розділ

навчального посібника, конспект лекції. Після цього необхідно скласти уявлення в цілому щодо джерела. Для цього треба подивитись на титульний аркуш (автора, повну назву книги або брошури, місце і рік видання, видавництво), прочитати підзаголовки (в них відбито структуру і основні ідеї твору). ознайомитися з обсягом. Це дає можливість відразу скласти загальне уявлення про першоджерело, його зміст, уявити для себе план його вивчення.

Наступний етап в роботі аспіранта над книгою – знайомство з переднім словом та вступом, якщо такі в ній є. З цього можна скласти більш повне уявлення про структуру твору, зрозуміти мету, яку переслідував автор.

Працюючи з першоджерелами і з літературою в цілому, важливо знати історичні умови, конкретні обставини епохи. Це необхідно для того, щоб зрозуміти проблеми, які розглядаються.

Важливо також ознайомитися з науковим апаратом твору: посиланнями на джерела, додатками та ін.

Після попереднього ознайомлення з книжкою, наступний основний етап в роботі – знайомство с тестом твору, вивчення питань, які в ньому ставляться. У процесі читання рекомендується додержуватися таких вимог: читати першоджерело треба не поспішаючи, уважно та ретельно обмірковувати його зміст, домогтися глибокого розуміння й засвоєння прочитаного, виділяючи найважливіше, найсуттєвіше. По ходу читання першоджерела особливу увагу треба звернути на ті місця і фрази, які виділені курсивом, жирним шрифтом, розрядкою. У такий спосіб підкреслюється значення важливих положень у роботі, ідей, думок автора. Не рекомендується переривати читання в середині речення, абзацу, параграфу, тому що незакінчена думка не засвоюється. Не можна випускати незрозумілі, незнайомі слова. Для з'ясування їх змісту необхідно користуватися словниками, консультиватися у викладача.

Сьогодні особливого значення набуває грамотність аспіранта з термінології. Для цього потрібна постійна й кропітка робота з довідковим матеріалом (політичний словник, словник іноземних мов, енциклопедичні

видання). Отже, термінологічна ерудиція – важливий показник загальної культури людини, її інтелігентності.

Необхідно обов'язково прагнути до усвідомлення осмисленого читання, вдумуватися у кожен фразу, перечитувати незрозуміле, шукати відповіді на питання, що виникають у процесі читання, знаходити в тексті суть, головні думки та ідеї. Усвідомлене читання дозволить знайти відповіді, наприклад, на питання до практичного заняття.

Не слід боятися труднощів, незрозумілих місць. Зустрівши складний за змістом абзац або параграф, необхідно перечитати важке місце вдруге, відмітити його, щоб пізніше до нього повернутися. Аспіранти повинні знати: навички самостійної роботи накопичуються поступово і залишаються у свідомості в процесі підвищення політичного, загальноосвітнього і культурного рівня.

Осмислене читання сприяє не тільки розумінню, але й запам'ятовуванню прочитаного. Інколи доводяться чути скарги на погану пам'ять: прочитав книгу і майже нічого не запам'ятав. Причина такого явища найчастіше криється не в слабкій пам'яті, а в недостатніх вольових зусиллях до запам'ятовування матеріалу, у відсутності під час читання психологічної установки на запам'ятовування.

Крім волі і установки на запам'ятовування, існує ще один спосіб, який полегшує роботу пам'яті, самоконтроль за тим, чи зрозуміло і як зрозуміло те чи інше положення автора. Якщо на поставлені запитання пам'ять дає повні відповіді, якщо головне з прочитаного відтворюється в пам'яті, читання ведеться правильно. Такий самоконтроль повинен супроводжувати читання від початку до кінця.

Розглянувши основний зміст першоджерела, аспірант підходить до заключного етапу самостійної роботи над ним – конспектування. Чому так важливо вести запис прочитаного?

Без запису не можна зрозуміти і точно сформулювати положення, засвоїти ідейний зміст твору. Записи організують, полегшують засвоєння

матеріалу, активізують увагу, полегшують розумову працю. Конспектування – це не механічний процес виписування цитат, а творчий процес засвоєння матеріалу. Всякий запис потребує попередньої переробки в свідомості тих думок, ідей, які ми збираємося занести до зошиту. Вдумливе конспектування не тільки допомагає засвоїти зміст твору, але і підвищує культуру розуму, дисциплінує мислення, знайомить з методами доказів, які застосовуються видатними авторами. Без запису, буває важко скласти цілісне уявлення щодо книжки. Записи полегшують виявлення внутрішньої логіки, структури.

Велике значення конспектування полягає в тому, що записи охороняють нас від запам'ятовування, взагалі дозволяючи безпомилково відтворити у пам'яті дату події, скласти їй правильну оцінку, точно передати зміст теоретичного положення. Конспектування допомагає поглиблено розібратися в історії й сучасності. Крім того, постійне формулювання своїми словами основного змісту книги благотворно позначається на культурі мови, спонукає до виробки власного стилю і його удосконалення.

Проте значення конспекту не тільки в цьому. Конспект є опорою пам'яті. Він дозволяє пригадати зміст того чи іншого твору. Це дуже важливо під час заліків та іспитів. Аспірант, що систематично конспектує першоджерела, стає набагато краще підготовленим до практичного заняття, заліку та іспитів порівняно з тими, хто обмежувався тільки читанням літератури. Користуючись конспектом, такий аспірант легко пригадає зміст вивчених першоджерел.

Можна сказати, що конспект є індивідуальним навчальним посібником. Але він цілком виправдовує себе тільки в тому випадку, якщо складений у результаті серйозної самостійної роботи над першоджерелом. Між іншим аспірант, навіть той, хто добре вивчав літературу, конспектуючи її, робить серйозні помилки. Найпоширеніша з них – переписування твору. Не зрозумівши головних положень книжки, не відділивши їх і не засвоївши, не прочитавши працю до кінця, деякі студенти починають робити записи з книги, розраховуючи, таким чином, скоротити час на самостійну підготовку завдання. Таке конспектування навіть шкідливе: воно лише створює видимість роботи.

Складений таким чином конспект буває об'ємним, але малоефективним. Витрати часу на його складання непропорційно великі, тому що основні зусилля спрямовувалися на механічне переписування першоджерела. До того ж, через неможливість переписати всі положення книги, конспект, як правило, набуває безсистемного характеру. У ньому не відділено головне від другорядного.

Інша крайність – скорочені записи окремих положень, цитат, не пов'язаних одна з одною. При цьому самі цитати виписуються не за ознакою їх змістовного навантаження, а за їх мовною блискучістю та іншими зовнішніми визначеннями. Такий формальний конспект – це догматичний підхід до вивчення теми.

Інколи зустрічається ще один безрезультатний метод конспектування. Складається він з переписування популярних брошур, статей з газет та журналів та підручників.

Отже, конспект – це стисле викладення основних суттєвих питань, ідей, проблем книги, статті, того чи іншого документа. Конспект є довідниковим матеріалом, який полегшує підготовку до практичного заняття або заліку. Він повинен послідовно охоплювати головні проблеми і напрямки вивченого матеріалу, обґрунтовувати основні положення за допомогою виписаних фактів, данник статистики тощо.

Як вести записи і конспектувати першоджерела? Форма і засоби роботи багато в чому залежать від загальнокультурного кругозору, індивідуальних здібностей, навичок роботи з книгою. У той же час існують деякі загальні для всіх методичні правила та засоби самостійної роботи з першоджерелом, додержування яких сприяє роботі. Розглянемо найбільш важливі з них.

До записів слід переходити тільки після того, як твір прочитано повністю, у свідомості чітко викреслено його логічний план, зрозумілі й засвоєні основні положення книги. Досвід показує, що до конспектування джерела треба переходити не за першого читання, а за повторного.

Кожний запис повинен починатися своєрідним паспортом джерела, в якому наводиться повна назва конспектованого твору, автор, видавництво, рік видання, а також рік написання, якщо він не збігається з роком видання.

Якщо твір має декілька глав та розділів усередині кожної глави, то треба додержуватися в конспекті структури роботи, дослівно вписуючи назву глав та розділів. Заголовки треба виділяти окремо.

Основні ідеї першоджерел мають бути викладені своїми словами. Конспектування має відбуватися цілеспрямовано. Аспірант повинен заздалегідь уявляти, які аспекти, положення роботи несуть найбільш важливе навантаження. Слід робити лаконічні записи, виділяючи і записуючи тільки найсуттєвіше, опускаючи другорядні аргументи, деталі, частковості. Дуже роздутий конспект дає мало користі. Ним важко користуватися. Часу на його прочитання треба витратити не менше, ніж удруге подивитися оригінал. Досвід підказує, що запис повинен бути за обсягом меншим за твір приблизно у 10 разів.

Важливе значення має продумане оформлення конспектів, їх акуратне ведення. Записи доцільно вести в загальному зошиті чорнилами, сторінки нумерувати, для того, щоб швидко знайти потрібний матеріал.

Конспект не повинен бути суцільним текстом. Необхідно поділити конспект відповідно до логічного плану книги, її структури. Досягається таке розчленування шляхом використання запису уступами, коли одне положення відокремлюється від іншого. Рекомендується використовувати абзаци, чернові рядки.

Словом, оформлення конспекту повинно бути чітким, наочним, забезпечувати зручність у користуванні ним.

За характером оформлення конспекти поділяються на три види: текстуальний, вільний, змішаний.

Під час конспектування джерел з навчальною метою краще користуватися вільним або змішаним конспектом.

У вільному конспекті викладання твору ведеться своїми словами, але не виключається використання і авторських фраз, висловів, текстуальних записів.

Складаючи вільний конспект, не бажано відступати від авторського плану книги або статті. Помилки припускають ті аспіранти, які складають конспект відповідно до плану практичного заняття, відступаючи від логічної структури джерела. Вільний конспект надає змогу краще усвідомлювати і закріплювати в пам'яті прослухане, прочитане.

Змішаний конспект поєднує позитивну якість не тільки вільного конспекту, але й інших видів запису. У змішаному конспекті допускаються записи і у вигляді плану, цитат, виписок та схем, складених на авторському матеріалі.

Таким чином, запис прочитаного, в якій би формі він не проводився – результат великої самостійної творчої праці з вивчення та засвоєння джерела, важливий етап самостійної роботи.

5 Пошук джерел та літератури в бібліотеках

Важливою складовою СРА є пошук бібліографічного матеріалу для практичного заняття, тестування, контрольної роботи, екзамену тощо. Як правило, аспіранти заздалегідь отримують від викладача плани практичних занять, де подано список основних джерел і літератури, методичні рекомендації для вивчення тем навчальної програми з дисципліни «Актуальні проблеми світової історії». Якщо аспірант самостійно готується до тестування, контрольної роботи чи заліку, він завчасно забезпечується і контрольно-екзаменаційними питаннями, і списком рекомендованої літератури.

До відома аспірантів: методичні рекомендації орієнтують його на правильне вирішення конкретного завдання, допомагають йому організувати самостійну роботу, зробити її цілеспрямованою, націлити індивідуальне мислення на аналіз і систематизацію матеріалу.

У аспірантурі молодий науковець повинен навчитися самостійно здійснювати пошук необхідного історичного матеріалу. Розібратися у величезному інформаційному книжковому масиві допомагають з часом набуті довідково-бібліографічні навички. Аспірант має знати основні вимоги бібліографії, вміти користуватися каталогами, бібліографічними картками, замовляти необхідні книги, застосовувати науковий апарат і бібліографічні видання довідково-інформаційного характеру. На початковому етапі такий вид самостійної роботи може викликати певні труднощі. Тому треба звертатися за допомогою до бібліотекарів-консультантів, які допоможуть знайти необхідну літературу, а також засвоїти принципи роботи з бібліотечними каталогами. В подальшому навчанні аспірант повинен прагнути самостійно відшукувати необхідні джерела і літературу.

Для того щоб знайти потрібну книгу, треба навчитися користуватися бібліотечними каталогами. В сучасних бібліотеках існують різні види каталогів:

- алфавітний;
- системний;
- алфавітний каталог періодичних видань;
- алфавітний каталог авторефератів і дисертацій;
- алфавітний каталог іноземної літератури;
- алфавітний каталог нових надходжень тощо.

Всі вони становлять наявний перелік літератури, яка зберігається в бібліотеці. Кожен каталог складається з карток, які містять основну інформацію про те чи інше джерело (автора, заголовок, місце видання, видавництво, рік видання, кількість сторінок, бібліотечний шифр тощо).

В алфавітному каталозі картки розміщені в алфавітному і водночас – зворотно-хронологічному порядку прізвищ авторів або ж заголовків книг. Знаючи прізвище автора й назву книги, аспірант звертається до алфавітного каталогу.

Системний каталог містить бібліографічні картки відповідно до їх змісту, тобто за періодами чи проблемами історії України. Такий каталог складається

за певною схемою. У системному каталозі книги відображено українською та іноземними мовами.

Після того, як знайдено необхідну інформацію, аспірант повинен правильно оформити замовлення на відповідну літературу: вказати номер бібліотечного квитка, дату, своє прізвище та ініціали, шифр книги, прізвище її автора, назву, рік і місце видання, необхідний том тощо.

Відомо, щоб набути глибоких та системних знань з історії України, недостатньо прослухати курс лекцій та вивчити підручник. Це вимагає від аспіранта сумлінної, копіткої роботи з письмовими джерелами, які складають основу достовірних історичних знань. Цілісне вивчення першоджерел допоможе скласти комплексне уявлення про той чи інший історичний документ, максимально повно й об'єктивно відтворити історичну добу, що вивчається. Аспірант повинен усвідомлювати, що під час самостійної роботи відбувається не лише пізнання історичного змісту джерела, а й його аналіз та оцінка. Необхідно враховувати що кожне історичне джерело – продукт своєї епохи. Це означає, що аспірант повинен його сприймати критично, виробляти й вдосконалювати в себе навички культури мислення в інтерпретації чужих думок, ідей та суджень. Вмінні аналізувати прочитане й робити правильні акценти та висновки – кінцева методологічна мета самостійної роботи над історичними джерелами.

Під час вивчення з навчальної дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» обов'язково радять користуватися спеціальними виданнями, в яких пояснюються основні історичні терміни, поняття, визначення, концепції, явища, подаються хронологічні таблиці, карти, цитати, наводяться біографії історичних діячів різних країн тощо.

Таким чином, важливою складовою самостійної роботи є пошук бібліографічного матеріалу з теми практичного заняття, контрольної роботи, тестування чи заліку. Вміння користуватися бібліотечними фондами – запорука успішної підготовки до поточних занять, підсумкових заліків. Набуті навички самостійної роботи в бібліотеці відкривають перед аспірантом широке поле

науково-пізнавальної діяльності з вивчення дисципліни «Актуальні проблеми світової історії».

6 Вимоги до написання реферату

В процесі вивчення дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» передбачається написання і захист реферату. Його написання є складовою частиною СРА над курсом «Актуальні проблеми світової історії». Під рефератом розуміють тематичний конспект, створений під час самостійної роботи. Реферат – спроба самостійно розібратися в конкретно-історичній проблемі. Робота над ним дає змогу чітко розібратися в джерелах та науково-історичній літературі. Підготовка реферату створює умови для комплексного використання навичок роботи з літературою, розвиває аналітичне, самостійне мислення, вчить логічно й аргументовано висловлювати письмово свою думку.

Спочатку треба обрати конкретну тему, чітко її сформулювавши. Аспірант повинен продумати, які питання та в якій послідовності треба розкривати. При написанні реферату радимо зупинитися на порівняно невеликому історичному відрізку часу. Структурно складові частини рекомендується будувати за проблемно-тематичним принципом. Він дає можливість врахувати особливості обраної теми і в процесі написання успішно вирішувати всі складові наукової проблеми.

Аспірантові необхідно дотримуватися правильної, пропорційної побудови реферату. Мова йде про його структуру. Структура реферату: титульний аркуш, зміст, вступ, 2-3 розділи, висновки, список використаної літератури. Загальний обсяг реферату: до 15-20 сторінок, з них до 4 сторінок – вступ, 15-17 сторінок – основний текст, 1 сторінка – висновки. Відлік сторінок починають з титульного аркушу. Проте титульний аркуш і аркуш «ЗМІСТ» не нумерують, а починають із третьої сторінки – «ВСТУП» – у верхньому правому куті із цифри «3».

У вступі зазначають актуальність теми, особисте ставлення до обраної проблеми, хронологічні й територіальні рамки дослідження. Потім дають аналіз використаної літератури, вказуючи внесок кожного автора в розкриття

проблеми. І нарешті – визначають мету та завдання роботи. Кожен розділ, як правило, розкриває суть одного із завдань, і завершується загальним висновком. У висновках до реферату підводять загальні підсумки роботи.

Обов'язковою умовою для написання реферату є текстові посилання на використану літературу. У кінці речення ставлять квадратні дужки, в яких зазначають порядковий номер появи в тексті джерела і сторінку, з якої зроблено пряме цитування тексту чи просто передача суті матеріалу (наприклад, [4, с. 37]).

Список використаної літератури складають в міру появи посилань у тексті. При цьому зазначають загальну кількість сторінок книги чи статті.

1 Бостан Л. М. Історія держави і права зарубіжних країн/ Л. М. Бостан, С. К. Бостан. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 730 с.

2 Глиняный В.П. История государства и права зарубежных стран : учеб. пособие / В. П. Глиняный. – Харків : Одиссей, 2001. – 832 с.

3 Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу/ О. П. Крижанівський. – Київ : Либідь, 2002. – 590 с.

4 Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник / В. С. Макарчук. – Київ : Атіка, 2004. – 616 с.

Кількість використаної літератури має бути не менше 5 джерел. При цьому, по можливості, бажано використати найновіші видання. Висока оцінка за виконання реферату залежить від дотримання усіх вищезазначених вимог і успішного захисту. Виступ (до 10 хв.) має передати основні положення реферату. При цьому особливо враховується вільне володіння матеріалом, вміння аргументовано обстоювати свою думку й зацікавити аудиторію.

Додаток А

Зразок оформлення титульного аркуша реферату

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРОЛОГІЇ**

РЕФЕРАТ

на тему

**«ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА СТЮАРТІВ ПІСЛЯ
РЕСТАВРАЦІЇ МОНАРХІЇ В БРИТАНІЇ»**

Виконав: аспірант

В. О. Петренко

Перевірів: доц. М. В. Яцюк

**Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2018**

Виробничо-практичне видання

Методичні рекомендації для організації
самостійної роботи
для очної і заочної форм навчання
з навчальної дисципліни

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ»

*(освітньо-наукова програма підготовки доктора філософії, галузь знань
03 – Гуманітарні науки, спеціальність 032 – Історія та археологія)*

Укладач **ЯЦЮК** Микола Володимирович

Відповідальний за випуск *О. Л. Рябченко*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання *М. В. Яцюк*

План 2018, поз. 434 М

Підп. до друку 30.05.2018. Формат 60x84/16
Друк на різнографі. Ум. друк. арк. 1,0
Тираж 50 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 5328 від 11.04.2017.